

ПРИЗНАЧЕННЯ ТРЕТЬОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ
В ОБҐРУНТУВАННІ МИКОЛИ МІХНОВСЬКОГО**Олег ГРИНІВ***доктор філософських наук, професор,
професор кафедри гуманітарних дисциплін
Львівського державного університету фізичної культури*

На основі аналізу світового розвитку на межі ХІХ–ХХ ст. ідеолог українського революційного націоналізму Микола Міхновський (1873–1924 рр.) доходить висновку, що його суть можна сформулювати як «боротьба націй». Для нашої нації йдеться про «п'ятий акт драми» після тривалого антракту, зумовленого Переяславською угодою 1654 року, «коли українська республіка злучилася з московською монархією політичною унією» [1]. Наша історія впродовж цього антракту підтвердила, що ставлення деспотичної Московської держави до республіканської України як контрагента ґрунтувалося не на праві цивілізованого світу, а на грубій силі. Вона зневажала засади політичної унії, наслідком якої була спілка держав, цебто конфедерація, «така форма злучення, при якій шанування і підлягання спільним інструкціям не тільки не виключає внутрішньої і зовнішньої самостійності злучених держав, а навпаки, оберігання тієї самостійності стає метою злучених держав» [1, с. 217]. Кінцеві наслідки такої московської зневаги очевидні: українська нація приречена на політичну й культурну смерть.

Треба наголосити, що російські історики й правники минулого і пострадянського часу заперечували й заперечують колишній статус України як самостійної держави, наші державницькі традиції й навіть окремішність української нації. Українофоб С. Родін намагається

переконати, що української нації до більшовицького перевороту не було, а виникла вона як результат «тотальної українізації Малоросії» за часів радянського режиму, бо до того часу начебто навіть української мови не існувало [2]. Про якусь оригінальність подібних вигадок говорити марно, адже так само не визнавали права українців на національну окремішність за царизму. Спростування подібних концепцій покладається на наукову інтелігенцію.

М. Міхновський пов'язував визволення України з «ноюю, третьою інтелігенцією», що «є само суспільство в мініатюрі, стремління суспільства – це стремління інтелігенції, пориви інтелігенції – це пориви й симпатії цілого суспільства» [1, с. 133]. Третя інтелігенція докорінно відрізняється від попередніх її поколінь. Перша й друга інтелігенція «грала ганебну і сороміцьку роль в історії нашої нації, «зраджувала, зворохобила, інтригувала, але не служила своєму народові, ніколи не уважала своїх інтересів в інтересах цілої нації, ніколи не хотіла добачати спільності тих інтересів» [1, с. 132–133].

До ХVІ–ХVІІ століть українська інтелігенція була «сильна, освічена і культурна», але вона сполонізувалася. Серед таких аристократичних родин Міхновський називає Четвертинських, Чорторійських, Вишневецьких і Тишкевичів. Щоправда, у ХVІІІ ст. полонізована

інтелігенція так само зрадила польську націю й перейшла на службу російському цареві.

«Тоді сильним і могутнім замахом український народ породив нову інтелігенцію» [1, с. 133], яка народилася з лона козацької старшини чи нашого духовенства. Проте в XVII–XIX століттях вона «прийняла російську народність», працювала на Російську імперію й російську культуру попри занепад рідної державності й культури. Таких відступників було чимало! Міхновський називає їхні імена: Безбородьки, Прокоповичі, Яворські, Трощинські, Гоголі, Гнідичі, Потапенки, Короленки та інші. «Народ знову лишився без інтелігенції, інтелігенція покинула його в найгірші, найтяжчі часи його існування» [1, с. 133]. Такі втрати тяжчі від тих, яких нація зазнає під час воєн і пошестей, що косять усіх, а тут від нації відірвана «найкультурніша її верства», її цвіт.

Нова, третя, інтелігенція виникла як заперечення так званого «українофільства», що було поколінням «білих горлиць», «своїм псевдопатріотизмом деморалізувало ціле українство в протязі півстоліття» [1, с. 133–134]. Як переконує вже назва, «українофіли» навіть не називали себе українцями, а тільки проявляли «любов до України, українського народу, української культури» й «волили називатися «народолюбцями». «З часом українофіли, під щораз більшим тиском російського уряду, здавали свої позиції, відмежовуючись від будь-якої національно-політичної діяльності. Це викликало критику не лише з боку молодшої генерації українських діячів, а навіть і серед самих українофілів» [3].

Нову генерацію представляло Братство Тарасівців, серед засновників якого

виділялися В. Боровик, Б. Грінченко, І. Липа, М. Міхновський. Тарасівці протиставили себе *несвідомому малоросійському й аполітичному «українофільству»*, вели пропаганду серед різних соціальних верств (студентства, памолоді, селянства й робітництва). Один із персонажів казки-алегорії М. Коцюбинського «Хо» обґрунтовує завдання українських патріотів у нових умовах: «Важка праця, перешкоди, що неминуче стануть нам на дорозі, усякі лихі пригоди здолають зламати хоч які сили, хоч яку енергію, і горе людині, що в таких обставинах почувається самотньою, відірваним листком... Отож треба нам цементу, щоб нарівні з ідеєю зв'язував нас до купи, а таким цементом уважаю я щирі, чисто братерські відносини між нами, обопільну поміч, пораду...» [4].

Програма Братства Тарасівців «Profession de foi молодих українців» надрукована у квітневому часописі «Правда» в 1893 році. Молоді українці ставили перед собою не лише культурні, а й політичні завдання, що передбачали «культивування ідей Шевченка», «визволення української нації з-під російського панування, повної автономії для всіх народів Російської імперії та соціальної справедливости» [3, т. 8, с. 3131]. Спочатку тарасівці зосереджувалися лише в Харкові, згодом осіли в Києві, а осередки мали в інших містах, зокрема Одесі, Полтаві, Лубнах. Новим у їхній діяльності був **національний активізм** з орієнтацією на українське самостійництво.

З того часу на зміну обмеженому українському культурництву приходив національно-визвольна діяльність, що означає фактично повернення до Т. Шевченка як «первозвісника сучасного політичного українства», бо поета

«не зрозуміло ані його власне покоління, ані поблизькі до нього». М. Міхновський пояснює: «Коли Шевченко своїми стражданнями й смертю освятив шлях боротьби за волю політичну, національну та економічну українського народу, то поблизькі до нього покоління з так званого українофільського табору на своєму прапорі написали: «Робім так, щоб ніхто ніколи ніде не бачив нашої роботи» [1, с. 133]. Третя інтелігенція – це «сучасна молода Україна», що не пов'язана з українофілами, «пориває з часами вишиваних сорочок, свити та горілки», «уважає себе безпосереднім спадкоємцем Шевченка, а її традиції йдуть до Мазепи, Хмельницького та короля Данила» [1, с. 134]. Замість «недоношених розумом етнографічних теорій» молоді українці спираються на власні й національні сили, оголошують боротьбу за свій народ. Мета цієї «боротьби кривавої і безпощадної» закарбована в гаслі: **«Одна, єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна від Карпат аж по Кавказ»** [1]. Інакше кажучи, йдеться про великий ідеал, що передбачає визволення української людності на усіх етнічних землях.

Як наголошує М. Міхновський, українська нація налічує цілих 30 мільйонів і становить тридцятку людства. Наш мисленик не сумнівається в тому, що Україна як нація має майбутнє. У попередні віки українці програвали тому, що не були солідарні, а тепер цвіт нації виступає як єдність. Ідеолог революційного націоналізму наголошує на ролі проводу як очільника нового етапу національної боротьби: «Наша нація ступила на новий шлях життя, а ми мусимо стати на її чолі, щоб вести до здійснення великого ідеалу. Але ми мусимо

пам'ятати, що ми тільки предтечі того великого, що йде за нами, ми тільки оповіщуємо його силу, ми тільки його післанці. Цей великий – увесь український народ» [1, с. 135].

Доконечно наголосити, що на 5 років раніше такий самий великий ідеал обґрунтував галицький публіцист Ю. Бачинський у праці «Україна irredenta»: **«Україна – для себе!.. Вільна, велика, політично самостійна Україна, одна, нероздільна від Сяну по Кавказ!»** [5]. Як і М. Міхновський, галицький мисленик не сумнівався, що державне відродження України має охопити всі наші етнічні межі. На питання М. Драгоманова, що буде робити політично самостійна Україна, Ю. Бачинський відповів: **«Коротко: буде мати око, звернене на себе, і її ціль буде лежати в неї, а її ціла діяльність не буде парализована сусідами, котрим вона тепер піддана. Україна буде мати тоді свої фінанси. Свою армію, свою торгівлю і свою промисловість, усе в своїх руках, і політику заграничну і політику внутрішню, – буде панею в своїм домі, буде розпоряджатися в нім так, як буде уважати за найліпше, не оглядаючися на інших і не спинювана в тій роботі чужими»** [6].

Слід зазначити, що мета незалежної України визначена правильно – і в цьому Бачинський і Міхновський були однозгідні. Різниця між ними в іншому: Бачинський обґрунтовує незалежність економічними чинниками, а Міхновський – правовими. Окрім того, галицький мисленик спирається на марксистські методологічні засади, хибність яких викрив І. Франко в рецензії [7]. Як зазначає І. Франко, «виплоджений т[ак] зв[аним] матеріалістичним світоглядом» метод фактично прирікає на

бездіяльність, вважаючи соціальні і політичні ідеали за результат виробничих («продукційних») відносин. Проте він не заперечує, що з погляду тодішньої перспективи український національний ідеал лежить поза межами можливого. «Та, – пояснює далі, – не забуваймо ж, що тисячні стежки, які ведуть до його здійснення, лежать просто-таки під нашими ногами, і що тільки від нашої свідомості того ідеалу, від нашої згоди на нього буде залежати, чи ми підемо тими стежками в напрямі до нього, чи, може, звернемо на зовсім інші стежки» [8].

На перше місце І. Франко ставить відчуття цього ідеалу серцем, а вже тоді його усвідомлення. Щоб наблизити ідеал, треба вжити всіх сил і засобів. Містичний фаталізм його не створить, а матеріальні відносини подібні до сліпої машини, що спроможна потоптати і роздушити населення. Доконечна активність. Складнощі втілення національного ідеалу Франко показує в поемі «Мойсей». Поет вірить, що сила народного духу породить «день воскресний» для рідного народу. Проте таке завдання спроможне виконати лише майбутнє покоління, бо сучасні для поета українці «знесилені журбою, роздерті сумнівами, биті стидом» і не мають належних провідирів.

І. Франко також чітко окреслює етнічні межі українства. До речі, ще в 1883 році у поезії «Розвивайся ти, високий дубе» він писав: «Встане славна мати Україна, // Щаслива і вільна, // Від Кубані аж до Сяну-річки // Одна, нероздільна». У пролозі до поеми «Мойсей» поет інтуїтивно відтворив ідею про пріоритет українських національних інтересів на півдні, що відтак обґрунтували наші мисленики, зокрема уродженець Одеси

Ю. Липа, один із найоригінальніших ідеологів національного відродження. Подібно до Міхновського Франко наголошує, що за національний ідеал треба боротися. Разом з М. Павликом він створює в Галичині радикальну партію, що ставить за мету боротьбу за здійснення національного ідеалу.

Ідеолог революційного націоналізму М. Міхновський вказує на складнощі втілення великого ідеалу української нації. Він зазначає: «Вся суть у тому, щоб ми з себе склали силу, тоді нам скрізь і завжди буде гарно, а коли ми будемо слабі і в нас не буде ніякої власної організації, тоді нам скрізь і завжди буде погано. Тільки дужий живе, а слабкий умирає. Це світовий закон. Ми умирати не хочемо і через те єднаймося, щоб здобути собі доли» [9]. Водночас наш ідеолог застерігає від надмірних сподівань українців на всеросійську конституцію, бо не може бути спільної конституції, «котра одночасно задовольняла би інтереси нації-пана і нації-раба» [10]. А ще він застерігає, бо «московська демократія і лібералізм – не є в інтересі українського народу» [10, с. 143]. Під цим оглядом не варто ідеалізувати нинішню російську демократію.

Москвофільство української революційної інтелігенції спричинилося до людських жертв, але вони нічого не дали українському народові. За справу московського суспільства полягли революціонери українського походження – Попки, Давиденки, Кибальчичі, Малинки, Стефановичі, Лизогуби та інші. Як наголошує Міхновський, «москвофільство – це страшенно смертна хвороба для української нації, ще і досі значної сили» [10, с. 143]. Хоч уже виникли українські революційні партії, значна

частина української інтелігенції не побулася загальноросійських політичних ідеалів, працюючи на українській території.

Звісно, схильність української інтелігенції не варто пояснювати лише матеріальними вигодами, адже йдеться про інтелігенцію ідеалістичну й альтруїстичну, яка ризикує життям. Міхновський пише: «Причини цього глибокі і кореняться в самому становищі української нації, в становищі безправного і безсилового раба. Рабство політичне і рабство економічне українців виховувало і виховує в них психологію рабства духовного» [10, с. 143]. Подібне виховання вбиває віру в можливість відродження незалежної української держави, бо воно нав'язало в уяві образ непереможної московської нації. Звідси – орієнтація не на антагонізм з москалями, а на пошуки компромісу з ними. Мисленик звертає увагу на іншу сторону цієї проблеми: це сприймання самого українського народу через «московську» призму.

Хоча з того часу минуло понад століття й проголошена незалежна Україна, реальне становище не зазнало суттєвих змін. У Південному й Східному регіонах антиукраїнська пропаганда через засоби масової інформації не мала альтернативи. Як відомо, ще й нині в районах Донецької й Луганської областей, що підконтрольні українській владі, населення не має змоги дивитися українські телепередачі, черпає інформацію з ворожих джерел (російських чи сепаратистських). Чи можна в таких умовах проводити вибори до органів державної влади чи місцевого самоврядування?

На початку минулого століття Міхновський наголошував на брак політичного досвіду. Тепер шукати в цьому

виправдання немає жодних підстав. Тут існує інша залежність: лише «зруйнування упривілейованого становища москалів на Україні» сприятиме підвищенню національної самосвідомості соціально уполіудженної української людності [10, с. 144]. Доводиться констатувати, що такий упривілейований статус російської національної меншини після проголошення незалежності України залишився. Навіть Революція Гідності не внесла якихось змін. У законодавчому органі частина народних депутатів ігнорує державний статус української мови. За часів окупаційної компрадорсько-сімейної бандоолігархії українофоби «таврували» активних захисників такого статусу як «національно озабочених». Нинішня компрадорська космополітично-ліберальна анаціональна олігархія в мовному питанні нічого не змінила. Доходить до грубого порушення чинного законодавства, коли українське громадянство надається громадянам інших країн, щоб вони посади високі посади в органах державного управління. До цього часу під назвою «Українська Православна Церква» в нашій державі діє провінційна філія Російської Православної Церкви, що підпорядкована Московському Патріарху, цебто де-факто клерикальному керівництву ворожої держави.

Як ідеолог українського революційного націоналізму М. Міхновський не протиставляв розв'язання соціальних проблем проблемам національним. Свою позицію мисленик обґрунтовував чітко: «Усі нещастя, що до цього часу терпить український нарід, від того, що він до останніх часів не поглядав на свою справу національно, а соціально, він не має ідеалу самостійної України. Український нарід того часу хотів

не національної незалежності, а соціальних полегшень. Коли ж наслідком боротьби з поляками українська нація здобула собі політичну незалежність, вона не оцінила останньої, оскільки вона важна для безпеки її щастя і добробуту, вона змаловажила її і через те легко пішла на злуку з москалями» [10, с. 147–148]. Щоправда, треба уточнити: до злуки з москалями, мабуть, найбільше спричинився релігійний чинник. Українське поспільство не бачило того, що між українським і російським православ'ям існувала докорінна відмінність. Наше православ'я спрямоване на особисте спасіння вірян, чим наближається до католицизму. На противагу йому квазіправослав'я (фактично – *цареслав'я*) наших сусідів ґрунтується на ідеологемі «Москва – Третій Рим», згідно з якою тамтешнього царя (імператора) вшановували як єдиного захисника християнства на Землі.

Наш мисленик протиставляє соціальну політику незалежної й поневоленої націй. Для нації незалежної соціальна справа – це справа внутрішня («домова»), а для нації поневоленої – вона в руках чужинців. Звідси – висновок: «Вирвати свою соціальну справу із рук чужинців, забрати її у власні руки – це і є головний ідеал кожного поневоленого народу» [10, с. 147–148].

Причини наших історичних невдач і підневільного становища М. Міхновський пояснює відсутністю «провідної ідеї», «провідної зорі», «національної свідомості» і «національного ідеалу», досягнення якого дало б змогу розв'язати не лише національні, а й більшість соціальних завдань. Як наслідок національному ідеалу протиставлялися певні компенсати: «Відсутність цього ідеалу у

великої більшості українського народу плодить і зараз москвофільство в російській Україні, полонофільство і москалефільство в Галичині, мадярофільство в Угорщині» [10, с. 147–148]. Інакше кажучи, йдеться про прихильність до поневолювачів і працю на користь якогось із класів панівної нації, що завше було на шкоду поневоленій спільноті, бо нація-пан і нація-раб не можуть мати спільних інтересів.

Приймаючи московські ідеали, українська інтелігенція йде на «великі і криваві жертви». «Таке старанне добродійство для культурного і політичного піднесення московської нації», як пише Міхновський, «викликає у всіх культурних націй Заходу глум, регіт і зневаження» до українців, «свідчить про велике духовне рабство, про велику безпринципність і безідейність української інтелігенції» [10, с. 150]. Така інтелігенція служить ворогові 30-мільйонної «нації пролетарів», що «становить голодний «вовчий» пролетаріат», який опускається в духовну темряву й сходиться нижче «по сходах соціальної драбини».

Наш ідеолог передбачив небезпеку від того, що українські міста «заселили москалі», перетворили їх у «могутні фортеці для свого економічного і політичного панування над нами», захопили наші капітали, промисловість, торгівлю, вершать у аграрній сфері, а літературу, пресу і школу в Україні монополізували. З цього випливає неодмінне завдання: «Єдиний порятунок української інтелігенції є – стати в обороні прав політичних і культурних свого народу, здобувати національну школу, пресу і літературу, в цій вона найде собі свій економічний порятунок, свій добробут, свою почесну діяльність, твердині і могучий ґрунт так

довго, доки існуватиме українська нація» [10, с. 151].

Московська еміграція в Україні зацікавлена в тому, щоб український народ перебував у стані некультурності. На Україну вона звикла дивитися «як на дійну корову». Позбутися такого становища українська нація зможе лише силою: тут не допоможе ні «лояльне» культурництво «українофілів», ні «лояльні» зусилля кооператорів, бо «методи і способи видирання українського заробітку дуже досконалі у московського правительства і складають з себе так звану «фінансову політику» – політику національно-московську» [10, с. 153]. Здається, що ідеолог революційного націоналізму пише про нинішній національний малий і середній бізнес, який страждає від олігархічної системи на нашій землі, створеної для збагачення чужих акул.

Який вихід? Не варто нічого вигадувати, треба брати приклад з польської, чеської, хорватської та інших націй, що увійшли у загальноєвропейський рух під прапором націоналізму як прапором поневолених націй. Як і за часів М. Міхновського, українській інтелігенції доконечно стати на національно-державницькі позиції, звільнитися від московських теорій, що тримають наших краян у духовному рабстві, позбутися залежності від чужого олігархату, який душить у економічній і політичній вузді абсолютну більшість знедоленої української людності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Міхновський М. Самостійна Україна / Микола Міхновський // Політологія. Кінець XIX – перша половина XX ст.: Хрестоматія / За ред. О. І. Семківа. – Львів: Світ, 1996. – С. 126.
2. Родин С. Творцы «новой нации» / Сергей Родин // Молодая гвардия. – 2008. – Ч. 3. – С. 196–225; ч. 4. – С. 249–269.
3. Енциклопедія українознавства. Словникова частина / Енциклопедія. – Львів: НТШ, 2000. – Т. 9. – С. 3332.
4. Коцюбинський М. Твори: в 2 т. – К.: Наук. думка, 1988. – Т. 1. – С. 174–175.
5. Бачинський Ю. Україна irredenta / Юліан Бачинський // Політологія. Кінець XIX – перша половина XX ст.: Хрестоматія / За ред. О. І. Семківа. – Львів: Світ, 1996. – С. 116.
6. Бачинський Ю. Україна irredenta / Юліан Бачинський. – 3-тє вид. – Берлін, 1924. – С. 213.
7. Франко І. *Ukraina irredenta* / Іван Франко // Вивід прав України. – Львів: Слово, 1991. – С. 59–70.
8. Франко І. Зібр. тв.: у 50 т. / Іван Франко. – К.: Наук. думка, 1976–1986. – Т. 45. – С. 285.
9. Міхновський М. Робітничє свято Першого мая / Микола Міхновський // Політологія. Кінець XIX – перша половина XX ст.: Хрестоматія / За ред. О. І. Семківа. – Львів: Світ, 1996. – С. 137.
10. Міхновський М. Справа української інтелігенції в програмі Української Народної Партії / Микола Міхновський // Політологія. Кінець XIX – перша половина XX ст.: Хрестоматія / За ред. О. І. Семківа. – Львів: Світ, 1996. – С. 145.